Régészeti örökségvédelmi hatástanulmány

Sarkadkeresztúr község településrendezési tervéhez (Hunyadi János utca)

Készítette:

Liska András
régész, örökségvédelmi szakértő

2026

Bevezetés

A hatástanulmány elkészítésének célja – a „kulturális örökség védelméről” szóló 2001. évi LXIV. törvény (Kötv) és a *kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 68/2018. (IV.9.) Korm. rendelet (R) előírásaival* megfelelően – Sarkadkeresztúr község határának a *külön térképen jelölt tervezési területén* a régészeti örökségi elemek teljes körű számbavétele, lokalizálása, illetve az esetlegesen szükséges örökségvédelmi hatáscsökkentő ajánlások megfogalmazása volt. A hatástanulmány kifejezetten csak a külön térképen jelölt területrészre vonatkozó információkat tartalmazza.

Az alábbi régészeti örökségvédelmi hatástanulmány, illetve az alábbiakban felsorolt adatok és megállapítások nem pótolhatják, helyettesíthetik az egy-egy földterületre, lelőhelyre vonatkozóan, telekértékesítéshez vagy bármilyen földmunkával járó változtatáshoz kapcsolódóan a területileg illetékes vármegyei kormányhivatalok örökségvédelmi hatósága által az aktuális örökségvédelmi szakkérdés vizsgálatát, illetve szakhatósági véleményének, engedélyének kikérését. Bármilyen földterülettel kapcsolatos jogi ügylet előkészítésének részeként, illetve bármilyen földmunka tervezésekor elkerülhetetlen az adott örökségvédelmi hatóság hivatalos megkeresése, és hivatalos véleményének, szakhatósági állásfoglalásának beszerzése.

Jelen munkát a „szerzői jogról” szóló 1999. évi LXXVI. trv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozása, vagy továbbadása csak a szerző engedélyével történhet.

Jogszabályi környezet:

(A vonatkozó hatályos jogszabályok és tartalmuk, azaz a régészettel érintett területeken követendő eljárások, jogok és kötelezettségek) A régészeti lelőhelyekre, a régészeti kutatásra és a régészeti leletekre vonatkozó főbb jogszabályok:

2001. évi LXIV. törvény a „kulturális örökség védelméről”

68/2018. (IV.9.) Kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról - többször módosított.

1. Örökségvédelmi vizsgálat

A vizsgált terület bemutatása

a, A település történeti leírása (a történeti település- és tájszerkezet alakulása)

Sarkadkeresztúr Békés vármegye középpontjától északkeletre, geomorfológiailag a Körösök völgyében helyezkedik el. Fekvése régészeti szempontból meghatározza a közigazgatási területére eső régészeti lelőhelyek mennyiségét és jellegét is. A Békés vármegye területén eddig végzett régészeti terepbejárások tapasztalatai ugyanis az utóbbi években egyértelműen bebizonyították, hogy a vármegye területe a régészeti lelőhelyek előfordulását tekintve két nagy tájegységre bontható. Az egyik a Maros hordalékkúpja, ahol nagy, belső, víz nélküli felszín a jellemző, változatos és szabálytalan geomorfológiai viszonyokkal találkozhatunk, a másik a Körösök völgye. A Körös-völgy valójában egy sekély medence, mely alig néhány méterrel mélyebb fekvésű környezeténél. Tengerszint feletti magassága 83–102 méter között ingadozik. Felszínét holocén kori folyóvízi üledékek borítják, a folyóhátakon és hordalékkúpokon iszapot és homokot tartalmazó löszszerű képződmények találhatók, közöttük pedig újholocén eredetű áttelepített iszapos lösz, iszapos agyag, réti agyag a jellemző. A tartósan vízjárta területeken tőzeg és kotú képződött.

A község határában 1995-ben került sor szisztematikus felszíni lelőhelyfelderítésekre, ún. régészeti terepbejárásokra, az országos régészeti topográfiai program keretében. A mai községhatáron belül akkoriban összesen 117 lelőhely került dokumentálásra. Ezek – a terepbejárás, mint módszer természetéből adódóan – majdnem kizárólag különböző korú települések nyomai, az egykori temetők helyéről – kivételt ez alól csak a templom körüli, Árpád- illetőleg középkori temetők jelentenek - nem rendelkezünk információval. A terepbejárást nagyban nehezítette, hogy a sarkadkeresztúri határ jelentős arányban legelővel borított. A topográfiai program mellett jelentősebb régészeti tevékenységként értékelhető Juhász Irén 1964-es, a belterületet illetve az ÉK-i, sóványháti részt érintő

szakdolgozati terepbejárása. A sarkadkeresztúri határ területén két fontos régészeti ásatás folyt: 1989-91 között a Csapháti-legelőn Medgyesi Pál egy 10-11. századi temetőt, 1995-ben pedig Szatmári Imre az ún. Egyház mögötti részen 11-12. századi templomot és temetőrészletet tárt fel. Ma összesen 143 régészeti lelőhely ismert a község közigazgatási területén, amelyek közül 10 lelőhely a sarkadi határban dokumentált lelőhelyként nyúlik át a sarkadkeresztúri területre.

A jelen hatástanulmányban vizsgált, külön térképen jelölt tervezési terület régészeti-geomorfológiai jellemzői a következők szerint alakulnak:

A község mai belterületének D-i részén, a főutcát jelentő Vörösmarty útból ágazik Ny-ÉNy-i irányba a Kisnyékre vezető műút, amelynek a belterületi szakasza a Hunyadi János utca. A tervezési terület a Hunyadi János utca két oldalának belterületi szakaszát és az útnak a külterületi határba átnyúló, a Peckesi-csatornán átvezető, ÉNy-i részét öleli fel.

b, Településkép

A sarkadkeresztúri határban a felszín képét ma is létező holtágak, elhagyott meanderek és folyómedrek, mocsaras területek jellemzik. A tartósan vagy időszakosan vízjárta medreket 1-3 méter magasságban kiemelkedő hátak kísérik, amelyek időszakos vagy állandó, a megtelepedésre különösen alkalmas szárazulatok voltak. A régészeti lelőhelyeket ezeken a kiemelkedő térszíni formákon találjuk. Az egykor mocsaras, vízjárta területeken agyagos, réti talajokat, a magasabb, csak időszakosan víz borította részeken szikeseket, míg a legkiemelkedőbb térszíneken mezőségi talajtípusokat találunk. Ez utóbbiak szinte minden esetben régészeti lelőhelyek is, míg az előbbiek csak korszerű agrotechnikai eljárások segítségével foghatók mezőgazdasági művelés alá. Ennek megfelelően a folyószabályozás előtt lényegesen kisebb területen, gyakorlatilag csak a tartósan szárazon maradt folyóhátakon folyt szántóföldi növénytermesztés. Egyebütt kaszálóként, legelőként hasznosították az ártereket, illetve halászattal, pákászattal a mocsarakat. A különböző korszakokból származó régészeti lelőhelyek alapján a mikrokörnyezet történeti településképének rekonstrukciója csak korlátozottan lehetséges. Mindezt különösen nagy mértékben befolyásolják azok a túlnyomórészt 20. századi beépítések, amelyek a tervezési terület jelentős részét érintik. A 20-21.

századi használatuk és a tájra gyakorolt hatások karaktere nem engedi meg a történeti tájhasználat hiteles rekonstrukcióját.

c, Településszerkezet és területhasználat, településkarakter

A régészeti lelőhelyek természetszerűen igazodtak a táj felszíni viszonyaihoz, az egykori megtelepedésre alkalmas helyek tehát szorosan követik a felszín adta lehetőségeket, és ezek határozzák meg a lelőhelyek fekvését és kiterjedését is. Sarkadkeresztúr közigazgatási területén az egykori Körös-medrekbe több helyen csatornákat vágtak az elmúlt évtizedekben. A legfontosabb ezek közül a Köles-ér-csatorna illetve a Veresgyűrűsi-csatorna, de hosszabb-rövidebb szakaszokon a Csibéri-csatorna és a Peckes-Köleséri összekötőcsatorna is egykori folyómedrekben fut. A terepi topográfiai módszerekkel vizsgálható területeken elhelyezkedő régészeti lelőhelyek fekvése arra utal, hogy a fiatal meanderek teraszain és az üledékhalmokon lévő egykori települések a víz közelében feküdtek, a vízmedrek pedig a történeti időszakban nem sokat változtak. A település határában lévő termőföldek mezőgazdasági művelésre a történeti időkben is alkalmasak voltak, és ma is azok. Az ismert régészeti leletek arra utalnak, hogy a vidék a klímaváltozásoknak megfelelően hol sztyeppe jellegű volt, hol pedig az intenzív földművelésnek kedvezett. Ezzel állhat összefüggésben, hogy a területen a késő bronzkornál korábbi leleteket nem találtunk, viszont attól az időszaktól kezdve igen sűrűn lakott volt.

d, Védettségek

Régészetileg kiemelten védett lelőhely nincs a vizsgált területen. A tervezési területre eső régészeti lelőhely, mint nyilvántartott lelőhely a Kötv. 11. § alapján, ex-lege általános régészeti védelem alatt áll. A régészeti örökség elemeit lehetőleg eredeti lelőhelyükön, eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben kell megőrizni, a védelemre irányuló intézkedéseknek elsősorban megelőző, szükség esetén mentő jellegűeknek kell lenni (Kötv. 10. §). A Kötv. 19. § (2) alapján, a régészeti örökség elemei eredeti helyzetükből csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el. A Kötv. 22. § (1) alapján, a régészeti lelőhelynek a beruházással kapcsolatos földmunkával érintett részén az örökségvédelmi hatóság által előírt módszerekkel megelőző

régészeti feltárást kell végezni. Az örökségvédelmi intézkedésekre vonatkozó javaslatok kidolgozása során a Kötv. 22. §-ban és a Korm. R. 4-9. §-ban foglalt szempontokat kell figyelembe venni.

e, Örökségi értékek elemzése

Az adatgyűjtés eredményei alapján a most tárgyalt tervezési területen a következő régészeti lelőhely azonosítható, amely téradatai alapján az érintettség geodéziailag is rögzíthető [1]:

Lelőhely azonosító:	**43836**	
Település:	**Sarkadkeresztúr**	
Lelőhely neve (esetleges variációk):	**Sarkadkeresztúr 10. lelőhely, Kisnyéki út, Balog-tanya**	
Térkép vetülete:	EOV	
Térképlap száma:	49-332	
EOV koordináták:	x (É-D): 827480 y (K-Ny): 165497	
Érintett helyrajzi számok	032/14, 032/15, 032/16, 032/18, 032/19, 032/21 032/23, 032/24, 039/27, 039/28, 039/29, 039/30, 374/1, 374/2, 374/3, 373,	
Azonosított régészeti korszakok és jellegük:	Település	Újkőkor - késő neolitikum
	Település	Szarmata kor
	Település	Árpád-kor
	Szórványlelet	rézkor
Irodalom, kutatottság:	Terepbejárás: Szatmári Imre 1995 Régészeti megfigyelés: Bácsmegi Gábor 2015 Régészeti megfigyelés: Nagy Dániel Sándor 2016	

[1] A közhiteles nyilvántartásban szereplő lelőhelypolygonok nagy része a korábbi múzeumi adatgyűjtések 1:25.000 és 1:10000 léptékű sztereografikus térképről származik. A papírtérképek későbbi átrajzolása, majd digitalizálása során a különböző vetületi rendszerek közötti konvertálás egyes lelőhely kiterjedések torzulásával illetve esetleg részleges adatvesztéssel járt. Jelen összesítő adattári gyűjtés nem pótolhatja a korábbi adatok felülvizsgálatát és a lelőhelyek kiterjedésének modern, digitális módszerekkel történő helyszíni hitelesítését.

2. A rendezés során tervezett változások hatáselemzése

A tervezett változtatások hatása a történeti településhálózatra, a régészeti örökség elemeire, a régészeti emlékek, feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának, vagy pusztulásának esélye

A jelen tanulmányban tárgyalt terület rendezési tervének módosítási szándékai a következők szerint befolyásolhatják az ismert és nyilvántartott örökségi elemek megőrzésének módját és esélyeit:

Általánosságban megfogalmazható, hogy a szabályozási terv most tárgyalt módosításai a területhasználattal kapcsolatos lehetőségeket régészeti szempontból alapvetően nem befolyásolják, azt minden esetben a hatályos örökségvédelmi szabályozások figyelembe vételével kell tervezni. A már ismert régészeti lelőhelyek területén csak olyan, esetleg földmunkával is járó változtatásra kerülhet sor, amely az adott régészeti lelőhelyet nem veszélyezteti, illetve amely során biztosított a régészeti örökség bármely részének előzetes vagy folyamatos megmentése (régészeti megfigyelés, próbafeltárás, teljes felületű feltárás), továbbiakban a régészeti lelőhely továbbra is hozzáférhető marad. A még nem ismert, de a táj geomorfológiájából következtetve biztosan nagy eséllyel feltételezhető, további régészeti lelőhelyek vonatkozásában ugyanakkor azt kell szem előtt tartani, hogy a váratlanul előkerülő leleteket a szabályozóknak megfelelően a területileg illetékes, régészeti gyűjtőkörrel rendelkező múzeumnak bejelentsék (Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba), a terület érintetlenségét a régész szakember helyszíni szemléjéig biztosítsák, és a mentőfeltárás elvégzését lehetővé tegyék.

Ahol leginkább mezőgazdasági munkálatok folynak, ott arra kell felhívni a mezőgazdasági munkát végzők figyelmét, hogy az átlagosnál mélyebb szántás, különösen pedig az altalajlazítás és az alagcsövezés a lelőhelyek rongálását eredményezik, ezért ezek kerülendők. Az olyan területeken, ahol a jelenlegi felszíni viszonyokat megváltoztató tevékenységet terveznek (pl. erdősítés, bányanyitás, halastó vagy öntözőcsatorna létesítése, stb.) és az esetlegesen ott fekvő régészeti lelőhelyet elfedné, hozzáférhetetlenné tenné, esetleg elpusztítaná, csak olyan előkészítő munka után legyen elképzelhető, amely biztosítja az ott lévő régészeti örökség elemeinek megelőző feltárását. A belterületen ugyanakkor az építési, közműfektetési tevékenység jelent veszélyt a régészeti lelőhelyekre, leletekre.

A sarkadkeresztúri településrendezési terv most tárgyalt módosítására azért kerül sor, mert a tervezési terült közepén húzódó műút (374/2 hrsz) és annak külterületi szakasza átépítésre, rekonstrukcióra kerül. A tervezési terület vonatkozásában a következő specifikáció fogalmazható meg az örökségi elemek fenntarthatósága tekintetében, figyelembe véve az ismert és tervezett változtatások jellemzőit:

A tervezési terület által érintett 43836 azonosító számú régészeti lelőhely kiterjedése a topográfiai terepbejárások alkalmával a már akkor is tapasztalható részleges fedettség miatt csak korlátozottan volt meghatározható. Az ÉK-DNy-i irányú lelőhely a régi folyómederben kialakított Peckesi-csatorna Ny-i partját, és a meder irányát követve húzódik, ám a lelőhely jelenleg ismert kiterjedésének a közepén, a Kisnyékre vezető út D-i oldalán a település ma is használatban lévő temetője helyezkedik el, ami a kutathatóságot ezen a szakaszon jelentősen befolyásolja. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a szóban forgó területnek a jelenlegi használata gyarapíthatja is a régészeti adatokat, hiszen a községi temetőben 1991-ben éppen egy sírhely megásásakor került napvilágra egy rézkori edény jelentősebb méretű darabja. A lelőhelynek a közhiteles nyilvántartásban meghatározott további szakaszán, így a mostani módosítás miatt érintett tömb területén szisztematikus kutatást, terepbejárást végezni továbbra is csak nagyon korlátozott mértékben lehet. Ilyen módon a módosítással érintett terület tekintetében az örökségvédelmi kockázatelemzés alapvetően a korábbi adatokra támaszkodva végezhető el. Arra azonban mindenképp fel kell hívni a figyelmet, hogy a felmerült útrekonstrukció által indukált változtatások esetében a jogszabályok által meghatározott módon kell eljárni a tervezés során. A régészeti emlékek előbukkanásának az esélye várhatóan nem fokozottabb, mint a hasonló adottságokkal rendelkező, nagyrészt elfedetett, beépített részek esetében. A lelőhelyen előkerült neolitikus, rézkori, szarmata kori és Árpád-kori kerámialeletek a települések több korszakhoz köthető használata mellett általános jelentőségű, vélhetően bolygatott településmaradványokra engednek következtetni. **A rendezési terv módosítása kapcsán részletezett építési beruházások földmunkái várhatóan régészeti feladatellátást igénylő tevékenységgel járnak, amelyet a beruházás engedélyezési eljárása során a beruházás bekerülési nagyságrendjének megfelelő, jogszabályban meghatározott örökségvédelmi eljárásrendben határoz majd meg az örökségvédelmi hatóság.**

A tervezési területen nyilvántartott régészeti lelőhelyről a jelenleg rendelkezésre álló információk alapján ugyanakkor megállapítható, hogy a tervezett rendezési módosítások a régészeti lelőhely megóvását, fenntarthatóságának lehetőségeit alapvetően nem befolyásolják.

3. **Összefoglalás** - értékvédelmi terv (az örökségi értékek megőrzését biztosító szempontok és követelmények, valamint feladatok)

Mivel a tervezési terület egy része nyilvántartott és részben kutatott régészeti lelőhelyet érint, ezért az egyes beruházások területeinek kiválasztásakor érdemes a szokásosnál nagyobb hangsúlyt fektetni a régészeti érintettség tekintetében történő előzetes tájékozódásra, még a tervezési szakasz megkezdése előtt. A tervezési területen, a feljebb részletezett, régészetileg érintett részeken megvalósítandó, változtatással járó beruházások esetében nagy valószínűséggel szükség lesz valamiféle régészeti feladatellátásra, ám ezek elvégzése a beruházás megvalósíthatóságát alapvetően nem befolyásolja. A megfelelő körültekintéssel tervezett beruházások során semmiképp sem sérülhetnek a régészeti örökség megőrzésének általános, a jogszabályok által biztosított feltételei.

Általánosságban megfogalmazható, hogy bármilyen településszerkezeti, területhasználati változtatás, infrastrukturális vagy egyéb beruházás tervezése esetében kiemelt figyelmet kell fordítani a földben rejlő régészeti emlékanyagra. A kedvező településföldrajzi adottságok miatt régészeti leletek váratlan előkerülése a jelenleg vizsgált terület nagy részén nem zárható ki, ez esetben pedig mindenki részéről elvárható a törvények tiszteletben tartása és a nemzeti kulturális örökség iránti megfelelő megbecsülés.

A településrendezési terv feladata, hogy abban kifejezésre jusson a régészeti örökség feltárásának, dokumentálhatóságának mindenkori biztosítása, védelme. A település lakóinak a fent leírt, a régészeti emlékek megmentését szolgáló korlátozások nemcsak hátrányt jelentenek, hanem hasznot is, hiszen a saját lakóhelyük múltját csak a régészeti feltárások segítségével ismerhetik meg jobban. Egy-egy előkerülő, jelentősebb lelet, vagy objektum bemutatása általában helyben is megvalósítható. Ez pedig összhangban van azokkal a térségfejlesztési

törekvésekkel, alapelvekkel, amelyek szerint a turizmus fejlesztése kitörési pontja lehet egy-egy településnek, illetve a helyi közösségek identitástudatának erősödését, a lokális értékek felelősségteljes megőrzésének ügyét is előremozdíthatják.

Felhasznált források:

Felhasznált adattári adatok:

- Lechner Tudásközpont közhiteles lelőhely-nyilvántartása
- Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattára
- A gyulai Erkel Ferenc Múzeum adattára

Felhasznált térképészeti adatok:

.

- EOV 1:10 000 topográfiai térkép, 49-332; 49-341 sz. térképlapok
- Első Katonai Felmérés. CD-ROM, Arcanum kiadó, 2004.
- Második Katonai felmérés. CD-ROM, Arcanum kiadó, 2005.

Nyilatkozat

Alulírott Liska András, örökségvédelmi szakértő (Engedély szám.: *OKM 3586-3/2009*; nyilvántartási szám.: XRAN79 (OKM Sz-6/2009) ezúton nyilatkozom arról, hogy az örökségvédelmi hatástanulmányban szereplő adatok a valóságnak megfelelnek, a javasolt régészeti megoldás megfelel az örökségvédelmi jogszabályoknak és hatósági előírásoknak, továbbá, hogy a tanulmány elkészítésére jogosultsággal rendelkezem.

Szarvas, 2026. január 17.

Liska András

régész, örökségvédelmi szakértő
Szakértői nyilvt.: XRAN79 (OKM Sz-6/2009)

A **Sarkadkeresztúr község tervezési területén ismert régészeti lelőhelyek összefoglaló táblázata**

MEGYE	HELYSÉG	Lh. szám	KÖH azonosító	NÉV	EOV tkplap
Békés	Sarkadkeresztúr	10	43836	Sarkadkeresztúr 10. lelőhely, Kisnyéki út, Balog-tanya	49-332